

Övergångar till och från förskoleklass

”Jag tycker att det är en utmaning att ta emot nya elever till förskoleklassen. Ofta tar jag emot elever från många olika förskolor. Egentligen skulle jag vilja besöka alla förskolor och möta alla nya elever och deras vårdnadshavare i lugn och ro innan starten i förskoleklassen. Jag upplever också att vårdnadshavarna behöver ”skolas in” i skolans värld. I vårt skolområde har vi diskuterat övergång, samverkan och överlämning av information en hel del, men vi har svårt att komma till samförstånd. Det är inte självklart exakt vad det är som ska lämnas över från förskolan till förskoleklassen, och inte heller vilket innehåll som ska lämnas över från förskoleklassen till årskurs 1. Vi har också svårt att komma överens om hur överlämningarna ska ske. I den bästa av världar borde vi samverka mycket mer mellan skolformerna för att gemensamt skapa kontinuitet för eleverna och för att åstadkomma progression i lärandet. Dessutom behöver vi inkludera fritidshemmet mer än idag, eftersom fritidshemmet är en väldigt viktig arena i elevernas övergångar. Vi behöver komma vidare i dessa diskussioner. Vad säger forskningen om övergångar och samverkan?”

Förskoleklassen har ett tydligt framskrivet övergångsuppdrag vilket innebär att förskoleklassen utöver att stimulera elevernas allsidiga utveckling och lärande även ska erbjuda en variation av arbetssätt, uttrycksformer och lärmiljöer som gynnar övergången från förskola till skola och fritidshem (Skolverket, 2018, s. 18). Förutom att övergångar nämns specifikt i del 3 i läroplanen omfattas också förskoleklassen av grundskolan, förskoleklassens och fritidshemmets gemensamma uppdrag som regleras i avsnitt 2.5. För att gemensamt arbeta med övergångar ska de berörda skolformerna (inklusive förskolan) och fritidshemmet utbyta kunskaper, erfarenheter och information om innehållet i utbildningen för att på så sätt skapa förutsättningar för sammanhang, kontinuitet och progression i elevernas utveckling och lärande (Skolverket, 2018, s 14). Arbetet med övergångar är på så sätt ett gemensamt uppdrag samtidigt som det är ett särskilt fokus för förskoleklassens arbete.

Lärrroller mellan förskola och skola

Vad innebär då detta för arbetet i förskoleklass? Förskoleklassens lärare har i tidigare forskning beskrivits som en lärargrupp som i viss mån behöver besitta dubbla kompetenser. Simonsson och Lago (2015) menar att det är så förskoleklassläraren skrivs fram av Skolverket. Att befinna sig mellan förskola och skola är också en del i hur lärare i förskoleklass beskriver sig själva i Ackesjös (2010) studie om läraridentiteter i förskoleklass. Förskoleklasslärarna beskriver sig själva som brobyggare mellan två traditioner - förskolans och skolans tradition. Förståelsen av förskoleklassen som en praktik i gränslandet mellan förskolans och skolans traditioner går igen i många beskrivningar. Redan i förarbetet inför förskoleklassens införande beskrivs detta av Dahlberg och Lenz Taguchi (2015) som skriver fram året inför skolstarten som en möjlig mötesplats i skärningspunkten mellan skolans och

förskolans tradition. De menar att i övergången från förskola till skola finns en möjlighet att tillvarata förskolans syn på barnet som aktivt i konstruktionen av kunskap samtidigt som just kunskapandet får större fokus än i förskolan.

I flera tidigare studier förhålls förskoleklassen till skolans och förskolans traditioner och den beskrivs då som ”skolifierad”, d.v.s. att förskoleklassen främst ska ha påverkats av skolans traditioner och undervisningsformer (Karlsson et al., 2006; Simeonsdotter Svensson, 2009). Andra tidigare studier ger en delvis annan bild och beskriver förskoleklassen som mer av ett ”både och” (Fast, 2007; Kärrby & Lundström, 2004). Som vi ser i läroplanens skrivningar finns detta ”både och” även där och undervisningen i förskoleklassen ska:

Ta sin utgångspunkt i elevernas behov och intressen samt i det kunnande och de erfarenheter som eleverna tidigare har tillägnat sig, men också kontinuerligt utmana eleverna vidare genom att inspirera till nya upptäckter och kunskaper. I undervisningen ska eleverna erbjudas en variation av arbetssätt, uttrycksformer och lärmiljöer som gynnar övergången från förskola till skola och fritidshem. Därigenom ska undervisningen i förskoleklassen bidra till kontinuitet och progression i elevernas utveckling och lärande samt förbereda eleverna för fortsatt utbildning. (Skolverket, 2018, s. 18)

Kallberg (2018) problematiserar de förgivet taganden som kan finnas kring detta ”både och” och i synen på olika skolformers traditioner och uppdrag och i olika lärarkategoriernas arbete och kompetens. Hon menar att i gränslandsarbetet mellan olika skolformer (i hennes studie Förskoleklass och skola) blir olika roller och traditioner sällan diskuterade på djupet. Det förgivettagna riskerar därmed att stå oemotsagt och bidrar då till att förstärka traditionella kännetecken för respektive lärarkategori och skolform snarare än att utmana och skapa förutsättningar för gemensamt arbete. För en god samverkan kring elevers övergångar behövs därför gemensamma diskussioner mellan lärare i de överlämnande och mottagande verksamheterna.

Att skapa kontinuitet och progression i undervisningen

Att arbeta i en övergångspraktik innebär att lärare i förskoleklass behöver kunskap både om elevers erfarenheter och om deras förväntningar på framtiden. En särskild utmaning för förskoleklassen är att få en progression i lärandet såväl på den enskilda elevens nivå som på gruppnivå. Särskilt utmanande är detta när eleverna kommer till förskoleklassen från flera olika förskolor (Ackesjö, 2014). Det här förutsätter både tydliga rutiner för information mellan förskola och förskoleklass men också en lyhördhet för elevernas upplevelser och tidigare erfarenheter.

Vad gäller informationsöverlämnande behöver förskola och förskoleklass och senare förskoleklass och grundskola överlämna information både om det enskilda barnet och om verksamheten. I detta arbete är det viktigt att vara medveten om den skarpa sekretess som gäller för förskolan. Informationsöverlämning – särskilt på individnivå – förutsätter därför samverkan med

vårdnadshavare. Ackesjö (2014) visar hur barn kan komma i kläm när lärarna i förskola, förskoleklass och skola saknar kunskaper om vilka aktiviteter eleverna har erfarenhet av. I ett specifikt fall innebar det att ett enskilt barn mötte samma uppgift och förväntningar i både förskolan, förskoleklassen och årskurs 1. Bristen på kommunikation och samsyn ledde alltså till att barnet inte blev bemött och utmanat utifrån sina tidigare erfarenheter utan istället mötte ”mer av samma” utan att detta var en medveten och uttalad strategi där upprepningen hade ett tydligt syfte.

Att kunna utmana till nya upptäckter och kunskaper kräver alltså en god kännedom om vad eleverna har för tidigare erfarenheter. Det kan handla om vilka kunskaper de har men också om vilket aktiviteter de har erfarenhet av och vilket innehåll de har mött i till exempel förskolan. Dehnes Hogsnes (2015) beskriver hur exempelvis en bok kan fungera som ett övergångsobjekt (boundary object) för en grupp elever i övergången från förskola till skola. Genom att en och samma bok finns i båda miljöerna skapar det en igenkänning hos eleverna. Boken blir något som blir deras och som de känner igen sig i trots att de har kommit till ett nytt sammanhang. Dehnes Hogsnes menar att detta skapar möjligheter att arbeta med barns övergångar och att förskolor och skolor kan använda detta i övergångsarbetet till exempel genom att de olika förskolor som barnen gått på arbetar med ett och samma material (i hennes exempel en bok) eller innehåll på olika sätt. Skolan kan därefter ta vid och utgå från samma material eller innehåll men arbeta med det på nya sätt. Detta bidrar då till att skapa både igenkänning och utmaning för eleverna. Dehnes Hogsnes (2016) beskriver hur eleverna själva plockade upp sådant som de kände igen från förskolan i skolmiljön. Genom att känna igen specifika föremål (så som böcker) eller möta innehåll som de är bekanta med men då bygga vidare snarare än att upprepa kan eleverna utmanas både utifrån likhet mellan verksamheterna och utifrån förändring.

Som nämnts har vårdnadshavare en viktig roll vid elevers övergångar och enligt läroplanen (Skolverket, 2018) ska även vårdnadshavare förberedas inför skolövergångar. Detta sker i samverkan mellan hem och skola där Kallberg (2018) visar att dessa kontakter intensifieras under övergångsarbetet. Förskoleklasslärarna ses som viktiga bärare och överlämnare av information i relation till detta. De har dels genom sitt dubbla uppdrag i förskoleklass och fritidshem ofta en närmare relation med vårdnadshavarna än t.ex. skollärarna och dels kan de i rollen som medföljande lärare ta med de uppbyggda relationerna mellan förskoleklass och hem när eleverna börjar i skolan. På så sätt beskriver Kallberg att en social trygghet och kontinuitet skapas för så väl elever som vårdnadshavare.

Elever mellan förskola och skola

I forskning om övergångar lyfts ofta kontinuitet som mer eftersträvarsvärdt än diskontinuitet, d.v.s. betonandet av likhet och igenkänning ses som mer gynnsamt för elevers övergångar. Detta har dock allt mer kommit att ifrågasättas. Förvisso är igenkänning och sammanhang viktigt för att barn ska få en trygg och smidig övergång. Samtidigt betonas att det är själva förändringen som gör att det överhuvudtaget går att tala om en övergång. Istället för att tala om kontinuitet som det eftersträvarsvärda har man istället allt mer kommit att fokusera på tydlighet i relation till förändring vilket innebär att vara tydlig med vad som förändras och varför (t.ex. Ackesjö 2017; Dockett &

Einarsdóttir 2017). I flera studier om barns perspektiv på övergångar visas också att många barn snarast förväntar sig en viss skillnad mellan till exempel förskola och skola (Ackesjö 2013; Corsaro & Molinari 2005; Lago 2014). Arbetet med övergångar handlar då snarast om att som lärare vara medveten om vilka skillnader som finns och ha en samsyn om detta. Det handlar också om att aktivt söka förstå elevers tidigare erfarenheter och förväntningar på framtiden. Även om man har ett gemensamt arbete med att skapa goda förutsättningar för och gemensamma erfarenheter i förskolan som man kan bygga vidare på i förskoleklass så har olika elever olika upplevelser av detta (Lago, 2017a). Det innebär att läraren måste vara lyhörd för hur olika elever har uppfattat sina tidigare erfarenheter men också vad olika elever har för föreställningar om framtida sammanhang. Samtidigt visar bland annat Ekström (2018) på stor diskontinuitet mellan förskola och förskoleklass där barnens ansvar och delaktighet minskar. Han menar att det sällan tas egentlig hänsyn till deras tidigare erfarenheter och kunskaper vid planering av förskoleklassens verksamhet.

Lago (2017b) visar att elevers föreställningar om sin framtid i årskurs ett redan i förskoleklassen. I detta är den gemensamma kamratkulturen viktig för vilka föreställningar som skapas men också lånad erfarenhet från andra i elevens närhet så som äldre kamrater, syskon och föräldrar. Även hur man arbetar och pratar om övergångar har betydelse för elevers föreställningar om t.ex. skola. Corsaro och Molinari (2005) benämner sådana aktiviteter och sätt att prata om det framtida sammanhanget som ”priming events”. De menar att det i samband med övergångar är viktigt hur lärare pratar om det framtida sammanhanget och vad de väljer att betona. Genom sitt sätt att agera och prata kan därför läraren bidra till eller förstärka elevernas egen förståelse av skolan som en positiv plats eller skolan som en negativ plats. I de olika föreställningar som elever har om framtiden finns ofta positiv förväntan och negativ oro parallellt (Corsaro & Molinari, 2005; Lago, 2017b). Som lärare kan man förstärka en positiv förväntan genom att haka i de positiva förväntningarna, bland annat genom att skapa läsaktiviteter utifrån elevernas förväntan om att få lära sig läsa, eller förstärka negativa förväntningar, till exempel förstärka föreställningar om skolan som svår och jobbig genom att låta elever räkna extra länge istället för att ha lek.

I arbetet med elevers övergångar till och från förskoleklass är också fritidshemmet en viktig arena. Tidigare forskning visar att fritidshemmet ofta glöms bort när aktiviteter och informationsöverlämnande genomförs och planeras. Samtidigt är fritidshemmet ofta den verksamhet som eleverna möter först vid övergången från förskolan och också en verksamhet som följer eleverna i övergången från förskoleklass till skola (Ackesjö, 2016; Dehnes Hogsnes, 2016). Ackesjö (2016) menar därför att fritidshemmets roll i övergångsarbetet är viktig och behöver stärkas.

Sammanfattningsvis är en central del av arbetet med förskoleklassens övergångsuppdrag att arbeta med den förändring som övergången från förskola till skola innebär. För att göra detta måste man som lärare arbeta med – inte att utjämna skillnaderna mellan förskola, förskoleklass och grundskola – utan att vara tydlig med vad som förändras, hur det förändras och varför det förändras för att på så sätt skapa både igenkänning, förändring och utmaning i övergångarna mellan förskola, förskoleklass och grundskola.

Litteratur

- Ackesjö, H. (2010). *Läraridentiteter i förskoleklass. Berättelser från ett gränsland*. (Licentiatavhandling.) Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Ackesjö, H. (2013) Children Crossing Borders: School Visits as Initial Incorporation Rites in Transition to Preschool Class. *International Journal of Early Childhood*, Vol. 45, s. 387-410
- Ackesjö, H (2014) Barns övergångar till och från förskoleklass: Gränser, identiteter och (dis)kontinuiteter. (Doktorsavhandling.) Kalmar: Linnæus University Press.
- Ackesjö, H. (2017). Fritidshemmet som en kontinuitetskapande arena i barns övergångar från förskola till skola. I A. Lillvist & J. Wilder (red.). *Barns övergångar: Förskola, förskoleklass, fritidshem, grundskola och grundskola* (s. 99–116). Lund: Studentlitteratur.
- Corsaro, W.A. & Molinari, L. (2005). *I compagni: Understanding children's transition from preschool to elementary school*. New York: Teachers College Press.
- Dahlberg, G. & Lenz Taguchi, H. (2015). *Förskola och skola: om två skilda traditioner och om visionen om en mötesplats*. (2. uppl.) Stockholm: Liber.
- Dehnes Hogsnes, H. (2014). Children's experiences of continuity in the transition from kindergarten to school: the potential of reliance on picture books as boundary objects. *International Journal of Transitions in Childhood*, 8, s. 3-13.
- Dehnes Hogsnes, H. (2016). *Kontinuitet og diskontinuitet i overgangen fra barnehage til skolefritidsordning og skole: En multimetodisk studie av pedagogers og SFO-lederes prioriteringer av tiltak og barns erfaringer med kontinuitet og diskontinuitet*. (Doktorsavhandling.) Kongsberg: Høgskolen i Sørøst-Norge.
- Dockett, S & Einarsdóttir, J (2017). Continuity and Change as Children Start School. In Ballam, N., Perry, B. & Garpelin, A. (red.). *Pedagogies of educational transitions: European and Antipodean research*. Springer.
- Ekström, K. (2018). Övergången från förskola till förskoleklass, en förändring av delaktighet i tiden och rummet. I Garpelin, A., Sandberg, G. (red.), *Att förstå barns vägar till lärande under övergången från förskola till skola* (s. 87-107). Västerås: Mälardalens högskola. Mälardalen Studies in Educational Sciences, Nr 35.
- Fast, C. (2007). *Sju barn lär sig läsa och skriva. Familjeliv och populärkultur i möte med förskola och skola*. (Doktorsavhandling.) Uppsala: Acta Universitatis Upsalensis.
- Kallberg, P. (2018). *Två lärarkategoriernas arbete med sociala relationer i övergången från förskoleklass till årskurs 1*. (Doktorsavhandling.) Västerås: Mälardalen University Press.

- Karlsson, Marie, Melander, Helen, Pérez Prieto, Héctor & Sahlström, Fritjof (red.) (2006a). *Förskoleklassen: Ett tionde skolår?*. Stockholm: Liber.
- Kärrby, Gunni & Lundström, Marita (2004). Pedagogisk integration och en förändrad praktik. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 9(3), s. 189-204.
- Lago, L. (2014). "Mellanklass kan man kalla det": Om tid och meningskapande vid övergången från förskoleklass till årskurs ett. (Doktorsavhandling.) Linköping: Linköpings Universitet.
- Lago, L. (2017a) Different transitions: Timetable failures in the transition to school. *Children & Society*, 31(3), s. 243-252.
- Lago, L. (2017b). Visions de l'école chez jeunes enfants en Suède. In P. Garnier & S. Rayna (dir.) *Recherches avec les jeunes enfants: Perspectives internationales* (p. 57-75). Bruxelles: P.I.E. Peter Lang.
- Simeonsdotter Svensson, A. (2009). *Den pedagogiska samlingen i förskoleklassen. Barns olika sätt att erfara och hantera svårigheter*. (Doktorsavhandling.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Simonsson, Maria & Lago, Lina. (2015). Stöd eller styrning: En analys av Skolverkets stödmaterial för förskoleklassen. *Venue*.
- Skolverket (2018). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (reviderad 2018)* [Elektronisk resurs]. Stockholm: Skolverket.